

१. तलका प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् :

(क) पाठमा उल्लिखित महेन्द्रमल्लको भनाइबाट आजका उद्योगी व्यवसायीले के सिक्न सक्छन् ?

उत्तर: मध्यकालिन इतिहासबाट सिक्ने कुराहरू यस प्रकार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- मध्यकालमा विभिन्न मूर्तिहरू विभिन्न मन्दिरमा राखिएको थियो जसले सहिष्णुता कायम गरेको थियो । त्यसैले यसको इतिहासबाट हामीले धार्मिक सहिष्णुता कायम सधैं राख्नु पर्छ भन्ने कुरा सिक्न सक्छन् ।

- मध्यकालिन इतिहासमा विभिन्न नाचको प्रचलनको सुरुवात गरिएको थियो । विभिन्न दरबारमा विद्वान कलाकार, साहित्यकारहरूको राम्रो सम्मान गरिएको थियो ।

- हरिश्चन्द्र नृत्य नाटक मञ्चन गरिएको थियो यस्तै समय समयमा पाटनमा थुप्रै पोखरी, धारा, इनार आदिको व्यवस्था गरी मानिसमा सामाजिक भावनाको पाठ सिकायी पुन कुरा आज पनि हामी सिक्न सक्छन् ।

- विभिन्न कल, वास्तुकलाको संरक्षण, सर्वधन गर्नुपर्छ जुन पछिका पुस्ताको लागि ज्ञान बुझाउन सकिन्छ भन्ने कुरा सिक्न सक्छन् ।

- विभिन्न समयमा घटेका घटनाहरूलाई विभिन्न कलाको माध्यमबाट संरक्षण गर्नुपर्छ भन्ने कुरा सिक्न सक्छन् ।

(ख) नेपालको मध्यकालीन आर्थिक अवस्था निकै सुदृढ देखिन्छ । नेपालको हालको आर्थिक अवस्थालाई तुलना गर्दै यसलाई अझ सुदृढ बनाउनकाे गर्नुपर्ला ? लेख्नुहोस् ।

उत्तर: नेपालको मध्यकालिन आर्थिक अवस्था मुलतः कृषि, व्यापार वाणिज्य, उद्योग करसँग नै सम्बन्धित थियो । तत्कालिन अवस्थामा कृषि नेपाली अन्यतन्त्रको मेरुदण्डका रुपमा अधपि कायम रही आएको छ । तदनुरूप राज्यले पनि कृषिक्षेत्रको संरक्षणका लागि नीति नियम बनाउने मल्लकालमा पनि त्यतिकै चालु रहन्थ्यो त्यसबखत कृषि पेसालाई व्यवस्थित तथा आकर्षित गर्न सिँचाई कलाको निर्माण र त्यसको उपभोगमा खास नियम कानुनको तर्जुमा गरिएको पाइन्छ । त्यसैगरी हाल पनि यसलाई सुदृढ गर्न अर्थात अझ व्यवस्थित गर्न सिँचाई, कलाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ । कृषि प्रणालीलाई आधुनिकीकरण गर्नुपर्ने पनि देखिन्छ । मल्लकालको अर्को प्रमुख व्यवसाय पशुपालन थियो । राज्यले यो पेशाको अभिवृद्धि तथा प्रोत्साहनका निम्ति गौरण आदिको व्यवस्था मिलाएको पाइन्छ । समकालीन विवरणबाट नुवाकोट क्षेत्रमा प्रशस्त सरकारी गोठहरू रहेको थाहा पाइन्छ । अहिले पनि राज्यले पशुपालन गरी राज्यलाई पशुपालनमा आत्मनिर्भर बनाउनु पर्ने देखिन्छ । यसका लागि स्थानीय सरकारले विभिन्न कार्यक्रम, तालिम तथा प्रशिक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै उत्कृष्टलाई पुरस्कारको पनि व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

त्यसैगरी मल्लकालको आर्थिक अवस्थाको अर्को पाटो भनेको उद्योग धन्दा पनि हो । उद्योग नेपालीहरूको तत्कालिन समयको प्रमुख पेशामध्ये पर्दथ्यो र यसबाट उनीहरू जीवनयापनको अतिरिक्त धन आर्जन समेत गर्दथे । निर्माण तथा कालीगढी उद्योगमा नेपाल व्यातिप्राप्त पनि थियो । त्यति बेला वस्त्र उद्योग, धातु उद्योग, खानी उद्योग, काष्ठ उद्योग, कागज उद्योग तथा लगायत विविध उद्योगहरू सञ्चालन थिए र आज पनि यस्ता उद्योगहरू सञ्चालन गर्न राज्यले प्रोत्साहन दिनुपर्छ त्यसका लागि सस्तो र सुलभ ऋणको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

(ग) मध्यकालीन नेपाली वास्तुकला उत्कृष्ट थियोभन्ने प्रमाण प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

उत्तर: वास्तुकलाका निम्ति मल्लकालिन सुप्रसिद्ध रहेको छ । यस कालमा विभिन्न शैलीका मन्दिर, स्तुप, विहार रशिलातम दरबारहरूले अधवधि मल्लकालिन वास्तुकलाको भव्यता र कालीगढहरूको विशिष्टतायुक्त सिपलाई समेटेी आएका छन् । वास्तुकला विद्वद्हरूले त्यागोडा शैली भनेका अनेक कला र तह तहको छानोबाट बनेको मन्दिरको शैलीलाई नेपालको आफ्नो मौलिकशैली मानेका छन् जो मल्लकालिन वास्तुकलाको एक प्रमुख उपलब्धि हो । त्यसैगरी त्यागोडा शैलीका मन्दिरहरू अनेका प्रकार आकारका भएतापनि उचाइमा आठ-नौ तलासम्म गएर सबभन्दा माथि मन्दिर उभ्याइएको हुन्छ । भक्तपूर्वको न्यायपोल, क्रान्तिपुरको तलेजु, जैसीदेवल र शिवमन्दिरहरू यही शैलीमा बनाइएको छ । विष्कुल ठाडो रुपमा चलिएका मन्दिरलाई शिखर शैलीका मन्दिर भनिन्छ । यो खालको वास्तुकला पनि मल्लकालमा निकै प्रचलनमा रहेको देखिन्छ । जहासौ यो शैलीको प्रयोगको प्रश्न छ, यस सम्बन्धी मान्य प्रचलन के रहेको पाइएको छ भने प्राचीन वैदिक युगमा आगो र धुवाँबाट बच्न बनाइएका यज्ञशालाकै अनुकरण वा देउताहरूको वासस्थान हिमाल पर्वत नै हुने हुदा सोको प्रतिकका रुपमा यस शैलीको विकास हुन पुगेको हो । यस कालमा पाटन कृष्ण मन्दिर, च्यासिंगल देवल, भक्तपुरको मत्सलादेवी मन्दिर, काठमाण्डौ इन्द्रचोकको शिव मन्दिर, कीर्तिपुरको हलो आदि प्रमुख मन्दिरपनि बनेका छन् ।

यसरी मल्लकालमा विभिन्न शैलीमा विभिन्न वास्तुकलाको मन्दिर, मठ आदि निर्माण गरिएकाले यस मल्लकालिन वास्तुकला उत्कृष्ट थियो ।

(घ) मध्यकालीन कला तथा संस्कृतिहरू आज पनि प्रचलनमा रहेका छन् । ती केके हुन्, उल्लेख गर्नुहोस् ।

उत्तर: संस्कृति भनेको मानवजातिले सभ्यता विकासका क्रममा सामुहिक रूपमा प्राप्त गरेको धार्मिक, आर्थिक, साहित्यिक जात्रा पर्व र कलासम्बन्धी विकास नै हो। नेपालको राजनीतिक इतिहास परिवर्तनपूर्ण रहेको भएता पनि सामाजिक सांस्कृतिक परम्परामा कुनै मात्रात्मक परिवर्तन भएको प्रतीत हुँदैन । तथापि रणनीतिक परिवर्तन र धार्मिक भावनामा भएको अन्तरका कारण प्राचीन र मध्यकालको समाज सामान्य अन्तरहरू देखा पर्नु स्वाभाविक हुन्थ्यो । मध्यकालिन कला तथा संस्कृतिहरू अन्तर्गत रहेका शास्त्रीय शिक्षा, वेद, पुराण, धर्मशास्त्र, वेदान्त, न्याय, दर्शनशास्त्र आदि र अनौपचारिक व्यावसायिक शिक्षा अहिलेपनि प्रचलनमा रहेको छ ।

मध्यकालिन विस्केट जात्रा, रातो मत्स्येन्द्रनाथ जात्रा, नागपञ्चमी, गाइजात्रा, दुर्गापूजा (दशैं) यमपञ्चक तिहार, शिवरात्री, वसन्तपञ्चमी, कृष्ण अष्टमी, रामनवमी, गाइजात्रा आदि प्रमुख पर्वहरू कुन जुन आज पनि प्रचलनमा रहेका छन् ।

यसैगरी विभिन्न प्रकारका कलामा सजिएका विभिन्न मठ, मन्दिरहरू पनि रहेका छन् जुन आजपनि प्रचलनमा रहेका छन् ।

(ङ) मध्यकालीन सामाजिक अवस्था झल्कने संवाद तयार पार्नुहोस् ।

उत्तर: (राम र हरी कक्षा १२ मा संगै पढ्ने साथीहरू कुन र भोली कक्षामा मध्यकालिन सामाजिक अवस्थाको बारेमा पढ्ने जानकारी सरले गराउनु भएको छ । र उनीहरू टिफिन समयमा यही कुरा गर्दै छन् साथै खाजापनि खादै छन्।

राम: साच्चै हरी, सरले भोली मल्लकालिन सामाजिक अवस्था पढ्नु पर्ने छ यसबारे तिमीलाई के के थाहा छ नि ?

हरी: केही थाहा राम, मेरा हजुरबुबाले कुरा गरेको सुनेको थिए ।

राम: के-के रहेछ ति सामाजिक अवस्था मल्लकालिन अवस्थामा?

हरी: सुन राम, मध्यकालिन समाज पनि लिच्छविकालीन समाजकै मुलतः वर्ण व्यवस्थामै आधारित भएर चल्थ्यो रे, तर विभिन्न जात उपजातको उत्पत्ति समेतले समाजलाई एउटै सामाजिक भित्र मिलाएर राख्न कठिनाई भइसकेको थियो । मल्लकालिन दरबारमा विश्वम्भर उपादयाय नामक ब्राह्मण चौतारासम्मको पद प्राप्त गर्नु सक्षम गरेका देखिन्छ। ब्राह्मण चौतारासम्मको पद प्राप्त गर्न सक्षम बनेका देखिन्छ । ब्राह्मणलाई मृत्युदण्ड नहुने मात्र होइन ब्रम्हत्या पञ्चअपराध मध्येमा पर्दथ्यो र त्यो वर्षित नै थियो रे ।

राम: अनि हरी, परिवार प्रथा कस्तो थियो साथै कुन जातिमा कस्तो कस्तो प्रचलन थियो त्यो पनि भन न ?

हरी: राम, समाजमा संयुक्त परिवार प्रथा थियो । तर यो प्रथा बढि मात्रामा नेवार समुदायमा प्रचलित थियो अन्य जातिहरू खासगरी उपत्यका बाहिरका खस र अन्य अपर्णवादी जातिहरूमा यस प्रचलनको उति प्रवलता थिएन

राम: अनि हरी, त्यतिखेरको रहनसहन र खानपिन कस्तो थियो नि ?

हरी: त्यतिखेरको नेपाली समाज रहनसहन र खानपिनमा सरल रहेको भएतापनि समाजमा वर्गीय प्रणालीको विकास भइसकेको हुदा यसको प्रभाव त्यसमा प्रचुर मात्रामा थियो। खानपिनमा हिन्दु, बौद्ध, वर्णवादी र वर्णरहित प्रथालाई मान्ने वा नमान्ने आधारमा हुन्थ्यो ।

राम: हरी, त्यतिखेर के कस्ता जात्रा र उत्साव मनाइने रहेछ नि?

हरी: सुनराम, मनोरञ्जनको हकमा नाँच गानको प्रमुख स्थान थियो । नाच गानका लागि ठाउँ-ठाउँमा हवली बनेका हुन्थे चाडपर्व तथा जात्रा उत्सव पनि मनोरञ्जनकै साधन थिए। शासक वर्ग सरतंज, गंजिफा, त्रिपासा खेली मनोरञ्जन लिन्थे । त्यहि बेला विभिन्न समय अन्त्य भएको घण्टी बन्छ र दुवैजनका कक्षातर्फ लाग्छन् ।

If you have any suggestions or feedback you can send us an mail at Nepalenotes@gmail.com.

You can also find us on different social media platforms like Facebook, Instagram, Twitter, YouTube etc.